

SMÄRTA – EN HÄNDELSE I DET INRE LANDSKAPET

Boken »Glastaket» handlar om manligt och kvinnligt i den akademiska världen. I boken ingick också en skildring av den manliga huvudpersonens, professor Nils Wibergs (mitt alter ego), insjuknande i cancer. Den kvinnliga huvudpersonen heter docent Eva Jonsson.

Inledningen nedan fick inte vara med i boken, eftersom Oxford omtalas så ofta. Som bakgrund till en skildring av smärta har den däremot sin plats. Två avsnitt ur boken belyser smärtans centrala roll i sjukdomsupplevelsen.

Det hade börjat småregna och det var Eva som stakade punten tillbaka till Magdalene Bridge. Hon hade sett hur andfådd Wiberg blev av även ett långsamt stakande.

På vägen hem till Pembrokes college passerade de Magdalene College där Uppsalaförfattaren Lars Gustafsson i mitten på 50-talet studerade filosofi för Gilbert Ryle, författaren till »The Concept of Mind», en av de böcker som lärt Wiberg mycket om vårt »inre landskap». Wiberg uppskattade Ryle mest för att han punkterat Descartes' myt att det fanns en kropp och en själ. Wibergs tes var att kroppen kunde ses som biologi men även som upplevelse. I kroppen som upplevelse fanns det inre landskapet som rymmer allt. Signaler utifrån berättar om ljud, ljus och alla färgerna. Signaler inifrån rapporterar om benens läge vid promenaden genom Oxford och andfåddhetens lätta spänning i bröstet. Det finns i landskapet en tidsaxel med barndomen långt borta i fon-

Författare

GÖSTA TIBBLIN

professor, institutionen för allmänmedicin, Akademiska sjukhuset, Uppsala.

den och framtiden som en TV-skärm där dagshumöret väljer kanal. Någonstans och överallt tolkas signaler och lagras i minnets låda.

I ett fack finns en ask ur vilken drömmar, fantasier, idéer, uppkast väller fram. Landskapet fylls av nuet med dess föreställningar, rädslor, förväntningar, tankar och minnesfragment.

Det inre landskapet rymmer människor som ofta ligger undangömda i skrymslen och vrår och när som helst kan spritta till och komma fram livslevande. Svårast att beskriva är hur beslutet fattas och på vad sätt viljan gör sig gällande. Wiberg hade inget annat val än att tro på den fria viljan.

Det inre landskapet har dimensioner men är också rymdlöst. Scenväxlingarna kan ske långsamt och ibland blixtsnabbt. Wiberg minns hur ett glädjande budskap i ett slag sköljde bort modlöst svärmod. Hans cancerskräck var ett hjärnspöke som förstenade allt. Vi kan bearbeta vårt landskap och ändra det.

Ibland fastnade Wiberg i en pinsam dyster stämning som inte ville släppa. I landskapets periferi försökte han finna en positiv tuva. Utifrån den rullade han upp den pinsamma känslan som en mattulle och välte den sedan över bord. Strax spred sig den vanliga känslan av gott humör.

Sinnena öppnade sig och tankarna fick fart.

Kroppen som biologi och kroppen som upplevelse.

Det inre landskapet utspelas inom den biologiska ramen och avslöjar hur kroppen mår. Symtomen är de sjuka organens skri, skrev Morgagni – den moderna medicinens skapare, en allmänläkare, som blev anatom och patolog och som var verksam i Padua i mitten av 1700-talet.

.....

Nils Wiberg tog efter tjänsteförslagssammanträdet tåget tillbaka till Lund. Från sitt förstaklassfönster såg han ut över ett vårgrönskande landskap. Sverige var nu som vackrast.

Hans cancer hade spritt sig. Cellgifterna gav honom ett ständigt illamående och hormonbehandlingen fick hans

bägge bröst att svälla och värka. Det kändes skönt att han klarat av dagens sammanträde – det sista av sitt slag i hans liv. Det var många »sista» nu i hans liv. Sista våren och säkert sista sommaren. Den sista hösten hade han redan upplevt.

Wiberg har blivit mästare på smärta. Han har provat på hela skalan från klådan som i rivningsögonblicken kan nå känslan av vållust till skelettmetastassmärtnan där den växande tumören obönhörligt tränger ut mot den nervgomsatta benhinnan och lämnar honom hjälplös.

Wiberg hade sin egen smärtskala.

10. Smärtorna är så svåra att han står och skriker!

9. Smärtorna gör att han i liggande ställning jämrar sig.

8. Smärtorna uppfyller hela hans sinne och han kan inte tänka på annat än hur ont det gör.

7. Smärtorna tillåter korta meningsutbyten med omgivningen.

6. Smärtorna medger att han bläddrar i en kvällstidning.

5. Smärtorna kan avledas av arbete vid datorn.

4. Smärtorna är inte värre än att man med behållning kan läsa en bok.

3. Smärtorna uppträder bara på natten när han har svårt att sova.

2. Smärtorna medför endast att man förvånat höjer på ögonbrynen. Vad nu då?

1. Här är gränsdragningen svår mellan smärta och kroppsfrömmelse.

När smärtorna är som värst pendlar de för Wibergs del mellan 8 och 9. Med dessa smärtor följer också ångest och depression som genast försvinner när smärtan upphör. Smärtbefrielse medför ren eufori och Wiberg vill hjula runt i bostaden i ren glädje.

Visst finns det smärtstillande läkemedel som dämpar smärtan och gör den mer avlägsen men då får han i stället illamåendet, dåsigheten och oförmågan att tänka.

Smärtan går att hantera men sjukdomen klär också av honom hans förmåga att se, höra, röra sig, att känna vad maten smakar, att känna lust överhuvudtaget.

Cancern tar över och det blir allt

mindre kvar av Wiberg. Hans identitet är hotad. Vem vill vara en cancer, en klump tokiga celler som bara växer och växer och till sist svälter ut honom.

Men trots detta var han tacksam för varje dag som gick och han ville så gärna leva.

Besöken på institutionen blev allt sällsyntare. Telefonsamtalen från barnen allt kortare. Han ville inte vara till besvär.

I kvällsskymningen på väg in till Lund cirkulerade Wibergs tankar kring allt som är en levande människa och som omger henne och hur allt detta försvinner med en puff när hon dör. Vad som blir kvar är ting som antecknas i bouppteckningen, ofta till ett lågt värde, och minnesbilder av den då levande hos närstående och vänner. Bilder som även de så småningom med en puff kommer att försvinna med dem.

Nils Wiberg var nöjd med sitt liv och hoppades att få dö innan smärtorna helt tog överhand.

Livet var en gnistrande färd mellan två mörker. Det hade blivit allt glesare mellan gnistorna och snart skulle de upphöra för honom.

När tåget rullade in på stationen i Lund hördes han viska för sig själv:

»Det finns så många liv. Jag lever sista livet.»

.....

Nils Wiberg satt som vanligt framför sin dator och filade på meningarna i boken om hjärtinfarktens uppkomst. Den var klar för länge sedan men han vågade inte lämna den ifrån sig. Han hade lagt ned sin själ i den och utan sin själ kunde han inte klara sig. Så länge boken fanns i ett ofullbordat skick skulle han inte dö.

Fotografier av barn och barnbarn klädde arbetsrummets väggar. Wiberg upptäckte av en händelse att den öppna spisen, som den tidigare hyresgästen förklarar var oduglig att elda i, slutade ryka in när han ställde spjället på högkant. Ved skaffade han från en gård utanför Dalby och var fjortonde dag kom John Ekman, liten till växten, krum och stark med två säckar torr björkved till det facila priset av summa 153 kronor. Wiberg fick veden uppuren även när hissen strejkade. Elda brasa hade Wiberg inte gjort sedan scouttiden. Nu blev det hans bästa dagliga sällskap. Att tända en brasa är att skapa liv av döda ting, ett liv som måste underhållas och som ger värme. Brasans språk består först av ett ivrigt fladdrande ljud, som seglen när båten är i vindögat, och så en myckenhet knaster. Sedan talar lågorna med ett lugnare tonfall och när de krymper till centimeterlängd blir de alldeles tysta och då hörs endast knastret som

finns kvar även när den grå askan heltäckat kolen. Brasans språk är också värme och lukter. När lite glödande kol återstår brukar Wiberg lägga ett vedträ med nävern nedåt och se om lågorna slår upp igen. Om så sker är det ett hemligt tecken att han kommer att leva till nästa vår.

Wibergs skelettsmärter har släppt och under brastittandet har han formulerat en överlevnadsstrategi.

Cancer är en säck med mycket olika innehåll. Här finns hudcancer som sällan förkortar innehavarens liv, testikelcancer som är en av de få cancerformer man nu kan bota. Bland de vanliga cancererna i fallande snällhetsgrad är bröstcancer, prostatacancer, ändtarmscancer och tjocktarmscancer. Till sist kommer de verkliga dödarne – magsäckscancer och lungcancer.

Wiberg hade turen att få en cancer med hygglig prognos och där man på sista tiden fått fram behandlingsmetoder som visserligen inte botar men som gör livet dragligt. Han kunde räkna med att i bästa fall ha några år att leva. Dessa år ville han leva fullt ut inom de begränsade ramar sjukdomen tillät. Det krävde disciplin – ett ovanligt ord som i dag inte är politiskt korrekt och som

»Från sitt förstaklassfönster såg han ut över ett vårgroenskande landskap. Sverige var nu som vackrast. Hans cancer hade spritt sig.»

man på sin höjd viskar fram. Disciplinen krävde att man inte utnyttjade sjukdomens (av alla accepterade) flyktvägar, nämligen att tycka synd om sig själv, att inte göra sitt jobb fast man nog kan det, att dra sig tillbaka från världen, att väcka medlidande.

Med denna överlevnadsstrategi blir varje dag en seger. Ett stycke liv har erövrats och det finns utsikt till fler erövringar.

Referens

Tibblin G. Glastaket. Uppsala: BG Kultur, 1995.